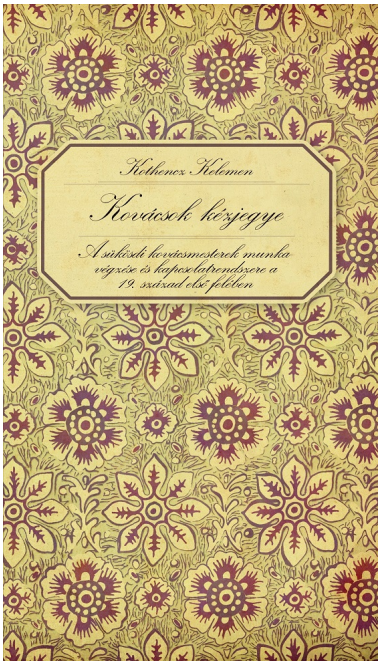
Írta: Szilágyi Miklós
2014. január 14. kedd, 09:40 - Módosítás: 2014. január 17. péntek, 17:17

Megjelent: Kothencz Kelemen: Kovácsok kézjegye – A sükösdi kovácsmesterek munkavégzése és kapcsolatrendszere a 19. század első felében

(Monumenta Muzeologica, 4. – Sorozatszerkesztő: Bánkiné Molnár Erzsébet – Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet) Baja, 2012. 372 lap



Kothencz Kelemen könyve egyazon kovács-dinasztiához kapcsolódó, egy-nem-is-város Duna-Tisza közi településről előkerült három kontós-könyvet / kovács felíró-könyvet publikál és a terjedelmes bevezető tanulmányában szokatlan gondossággal elemzi azokat. A szöveghű közlést és a történeti-néprajzi filologizálás teljes arzenálját felvonultató szövegértelmezést ez esetben az a körülmény tette indokolttá, hogy ez a „magán-célú irat” (vagyis nem valamely hivatal irat-termelése során keletkezett, ezért levéltárban megőrződött történeti forrás) a 19. század első feléből való. Tehát a „műfaj” igen korai képviselője, jóllehet nem „hivatásos írástudó” – azaz: uradalmi vagy falusi értelmiségi – közreműködésével jött létre, következésképpen a (kissé még fogyatékos!) írástudás „köznépi” tovaterjedésének szintén fontos, további elemzésre felkínálkozó dokumentuma. Másrészt pedig azért is indokolt volt egy ilyen, ebből a korból szinte-szinte páratlan, inkább csak a 20. században igazán jellemző forrás-együttes teljesség igényű közlése, mert máshonnan nem is remélhető alapos betekintést enged egy falusi kovács-család igen szerteágazó „üzemszervező” tevékenységébe: a falu-határon messze túlnyúló kapcsolatrendszerébe és a tanult mesterség több generációs folytatásán, tehát a falu-lakó parasztoknak, iparosoknak, vállalkozóknak, az egyháznak, valamint a kalocsai érseki uradalomnak nyújtott „vasműves” (azaz korántsem csak kovács-mesteri, alkalmasint lakatosi, bádogosi, szerelői-műszerészi, sőt: állatorvosi) szolgáltatásain túl a műhellyel párhuzamosan működtetett földművelő-állattartó gazdaságának

megannyi részletébe.

Mivel Kothencz Kelemen maga találta meg és mentette a bajai Türr István Múzeumba (ha eredetiben nem volt módja, legalább fénymásolatban) ezt az utóbb példás gondossággal feldolgozott és publikált forrásanyagot, a könyv legelső tanulsága, hogy „még mindig” reális a lehetősége nem valamely „irattermelő” hivatal, intézmény, testület működése közben keletkezett, hanem jellegzetesen „magán természetű”, ezért jogszerűen nem valamely levéltár állagába automatikusan beilleszkedő, viszont – ettől függetlenül – igen komoly történeti értékű iratok felbukkanásának. Mivel a szerző beavatja olvasóit az irat-együttes megtalálásának-megszerzésének – a véletlen szerencsétől is befolyásolt – „titkába”, hasznos lehet ehelyütt is tudatosítanom: a magánkézben mindmáig megőrződött iratok múzeumba-mentésének elsődleges feltétele, hogy az etnográfus a tárgyak vagy szóbeli emlékek gyűjtése közben mindig legyen tudatában annak, hogy a „régi írásokat”, különösen pedig a család felmenőiként számon tartott „régi öregek” keze-vonását szinte-szinte kultikus tisztelet szokta övezni, bármennyit változott a világ, övezi napjainkban is. És nemcsak a városba elszármazott értelmiségiek, hanem a falun maradt kétkezi munkások körében szintén! Értelmetlen tehát azt valószínűsítenünk az érdeklődő kérdésünk megfogalmazása előtt, hogy az „ilyen ócska papírokat fel szokták tüzelni” vagy „úgyis elvitték a MÉH-be a papírgyűjtő úttörők”… A „kultikus tiszteletet” egyébként az a körülmény bizonyítja ez esetben a legbeszédesebben, hogy két, Sükösdön felkutatott kontós-könyvhöz a leszármazottak a múzeum érdeklődése ellenére továbbra is ragaszkodtak: csak másolat-készítésre adták azokat kölcsön!

A bevezető alaposság, gondosság – mondottam – példamutató: okkal-joggal azt remélem, hogy hasonló forrás-publikációra vállalkozók a jövőben Kothencz Kelemen kutatói teljesítményét fogják mércének tekinteni a maguk számára. A szerző ugyanis olyan, a forrás-szöveg információs értékét jelentősen megnövelő kiegészítő adalékokat is „előbányászott” a legkülönbözőbb (levéltári és/vagy egyházi irattári) forrásokból, mely rész-információknak a megnyugtató tisztázását egy kissé már elkényelmesedett helytörténész könnyű szívvel „reménytelen erőfeszítésnek” ítélte volna. Tisztázta pl. a feljegyzéseket készítő süköskdi (de – mint hosszas nyomozása után kiderült – eredetileg bátmonostori illetőségű) kovács-dinasztia tagjainak életrajzi adatait, a 19. század eleji Sükösd társadalmi-vagyoni összetételét, a faluhatár hasznosításának módozatait, a mesteremberekneknek és az uradalomnak, illetve a falusi elöljáróságnak részben kontraktus, részben a szokásjog által szabályozott viszonyát. És ami a történeti-néprajzi forrásként való használat szempontjából még fontosabb: pontról-pontra értelmezte a forrás-szövegben előkerülő tájnyelvi és szaknyelvi szavakat, kifejezéseket. Hiszen igen sok volt a szövegben az értelmezést-magyarázatot igénylő szóhasználat: nemcsak a kovács-munkákkal (így a mezőgazdasági eszközökkel, a fogatolással, a lovak patkolásával) kapcsolatos szavakat-szókapcsolatokat jegyezte be kontós könyvébe a hajdan volt mester, hanem a béresei-szolgái járandóságának részeként kiadott ruha-neműek nevét, valamint a maga juhászata, a sertéstartása, szőlészkedése, hajómalom-üzemeltetése megannyi szakkifejezését is. Sőt: mivel megrendelői között nemcsak parasztok voltak, olykor a nem-paraszt vállalkozók (pl. mészárszék-, malom-,

pálinkafőzés-bérlők) innovatív jellegű, gépszerű eszközei/szerkezetei (szeszfőző kazán, krumpli-daráló, szecskavágó) javítását-karbantartását részletező feljegyzéseket is értelmeznie-magyaráznia kellett a forrás közreadójának.

Az ilyen forrásközleményeknek persze elsősorban abban van az értelme-jelentősége, hogy újabb elmélyült, s a konkrét eseten: az „egyszeri emberen” messze túlmutató összefüggések felismerésére és a további tisztázó elemzések szükségességére is felhívja a figyelmet. Íme, néhány példa:

Én magam úgy tudom, hogy nemcsak a 19. század első felében, még a 20. században sem volt általános, hogy a kovácsok bányászott szénnel dolgoztak – sokhelyütt inkább faszenet használtak a vas izzítására. Egyrészt maguk a kovácsok is fel-feltűnek szénégetőként, másrészt a szénégetésről szóló szakcikkek is arról tudósítanak, hogy a szénégetők, ha vándorkereskedőként árusították a faszenet, elsősorban a falusi kovácsok voltak számon tartott vásárlóik. Már pedig a sükösdiek rendszeresen a Mecsek szénbányáiból szerezték be a szenet! Ami arra figyelmeztet, hogy érdemes lenne alaposabban megvizsgálni: vajon tájanként eltérő ütemben történt-e, következésképpen évszázados folyamat volt-e a faszénről a bányászott szénre való átváltás.

Evidenciaként szoktuk kezelni, hogy aki az 1870-es évek ipartörvénye előtt – azaz: a céhes időkben – inast szabadított, annak céh-tag mesternek kellett lennie. Kontár semmiképpen sem tarthatott inast! Következésképpen: vagy volt már a 19. század elején-közepén Sükösdön is valamilyen „vegyes” céh, vagy valamelyik viszonylag közeli város kovács céhének volt a landmajsztere a mégiscsak inast tartó sükösdi kovács. Vagy korrigálnunk kellene eddigi „előítéletünket”: valamilyen feltételek mellett a falusi kontár mégiscsak tartott/tarthatott inast?

Mivel a lényegileg „betűhíven” publikált forrást „szakemberek” olvassák/használják, teljességgel indokolt volt a helyesírási következetlenségek érintetlenül hagyása mellett csak a nyilvánvaló betű-tévesztések meggondolt kigyomlálása. Hiszen egy nyelvész pl. arra is kíváncsi lehet, hogy az íráskép milyen mértékben tükrözi az élő beszédet, ennek részeként a nyelvjárási sajátosságokat, vagy milyen sajátos logika fedezhető fel a látszólagos elírásokban, az adott kor nyomtatványait jellemző helyesírási norma követésében vagy negligálásában és egyéb, első látásra értelmetlennek tetsző következetlenségekben.

Szükségtelen folytatnom a további elemzési lehetőségekre való rámutatást, mert aki kézbe veszi ezt a könyvet, bizonyosan talál benne olyasmit, ami azonnali tovább-gondolásra, elmélyült

töprengésre, esetleg korábbi ismeretei kontrollálására fogja késztetni. Bárkinek igen könnyű megtalálnia a saját kutatásaihoz, elő-ismereteihez jól illeszkedő részletet, hisz tájszó- és tárgymutató is, személynév- és földrajzi-név mutató segíti tájékozódást az információ-tömegben.

Ha pedig ki-ki rátalál az őt valami miatt töprengésre késztető, a saját kutatásait (és messze nem csak a mesterkedéssel-kisiparokkal kapcsolatos kutatásait!) így gazdagító bármilyen aprócska részletre, Kothencz Kelemen forrásközlő szándéka – ez a meggyőződésem – máris célba talált!

Megjelent a Bajai Honpolgár XXIV. vf. 4. (269.) sz. 2013. áprilisi számában, 14-15. oldalon.

A kötetet a bajai Türr István Múzeumban vásárolhatják meg 2500 Ft-os áron, illetve a következő címeken rendelhetik meg:

bajaimuzeum(kukac)gmail.com

06-79/324-173